

Oblastna konstrukcija ranljivosti žensk: (ne)vidnost žensk z oviranostmi v EU in nacionalnih političnih strategijah

Petra PODOBNIKAR

1 Uvod: ženska med enakostjo in razliko

Ženska »ranljivost« je učinek kompleksnih družbenih in političnih procesov ter kulturnih kontekstov, v okviru katerih se je oblikoval specifičen diskurz ženskosti, ki ga je z različnimi družbenopolitičnimi praksami konstituiral, normaliziral in legaliziral sodobni normativni red in institucionalni sistem. Da v sodobni družbi sploh lahko govorimo o ženski kot specifični družbeni »kategoriji« ranljivosti oziroma kot ključnemu političnemu problemu oziroma konceptu, je posledica dolge zgodovine procesov tako zatiranja kot tudi emancipacije, ki se je izražala z različnimi političnimi zahtevami po enakosti. Kljub različnim političnim rešitvam v obliki antidiskriminacijskih politik, programov in politik enakih možnosti sodobnim demokratičnim družbam ni uspelo »razgraditi« izvirnega problema družbene neenakosti. Še več, sodobni družbenopolitični režimi z različnimi političnimi strategijami in praksami vzpostavljajo pogoje nenehnega vračanja in uveljavljanja tradicionalno konzervativnih vzorcev in praks, s katerimi reproducirajo obstoječe neenakosti in obenem proizvajajo nove oblike ranljivosti, »razrede« izključenih, ali pa, kot ugotavljata Agamben (1998) in Mbembe (2019, str. 92), kdo bo imel pravice (*bios*) in kdo

bo reduciran na golo življenje, na življenje brez pravic (*zoe*). V najbolj skrajni obliki to pomeni »kdo bo imel nadzor nad smrtjo«.

Pričujoče poglavje v sredino teoretičnega in empiričnega premisleka postavlja *žensko z oviranostmi*, ki se na specifičen način konstituira v njeni zahtevi po enakosti in »nujnosti« razlike (diferenciacije) obenem. V tem kontekstu se pojavlja pomembno vprašanje o protislovnosti sodobnih liberalnodemokratskih sistemov in njihove inherentne nezmožnosti po uveljavitvi univerzalne enakosti. Obenem pa se znotraj te paradigme pojavljajo novi pristopi in koncepti, ki poizkušajo to »nezmožnost« po vzpostavitvi univerzalnega sistema vrednot in pravic preseči. V tem kontekstu se pojavlja intersekcionalnost kot sodobni pristop do obravnavanja večplastne in kompleksne »narave« neenakosti in ranljivosti. Intersekcionalnost naj bi omogočala na eni strani dekonstrukcijo in razkrivanje različnih ranljivosti in oblik neenakosti, imanentnih sodobnim liberalnodemokratskim sistemom, ter hkrati nove »poti« do vzpostavljanja družbene enakosti. Ravno ob tem pa je treba opozoriti na »notranjo« omejitve take zastavitve intersekcionalnosti.

Ranljivost (spol – ženska – ženska z oviranostmi) je *učinek specifičnih (zgodovinskih) dispozitivov oblasti-vednosti*,¹ ki z diskurzivnimi in institucionalnimi praksami proizvajajo različne subjektivitete. V tej perspektivi ranljivosti ni mogoče misliti kot ontološko stanje, temveč specifično diskurzivno konfiguracijo, ki se konstituira v odnosu med oblastjo in vednostjo. V okviru tega izhodiščnega stališča se poraja vprašanje, v kolikšni meri lahko intersekcionalnost sploh predstavlja spremembo obstoječe družbenopolitične stvarnosti, nadalje v kolikšni meri zgolj reproducira ali premešča obstoječe forme oblasti, glede na to, da je sama produkt istih režimov vednosti. Skozi to »optiko« bomo obravnavali ključne politične strategije na ravni EU in na nacionalni ravni, kjer se bomo osredotočili predvsem, kako politični odločevalci pri obravnavi diskriminacije in nasilja nad ženskami – specifično ženskami z oviranostmi – operacionalizirajo intersekcionalnost, bodisi kot kritično prakso problematiziranja

1 Dispozitiv se nanaša na heterogeno mrežo diskurzov, praks, institucij, normativnih ureditev, znanstvenih izjav, ki producirajo (nadzirajo in usmerjajo) subjektivitete: »S tem izrazom želim, prvič, označiti izrazito heterogeno celoto, ki jo sestavljajo diskurzi, institucije, arhitekturne ureditve, regulativne odločitve, zakoni, upravni ukrepi, znanstvene izjave ter filozofske, moralne in filantropske propozicije ... Dispozitiv sam pa je sistem odnosov, ki se lahko vzpostavijo med temi elementi« (Foucault, 1980, str. 194–228).

produkcije ranljivosti bodisi samo kot »administrativno rešitev« upravljanja in ohranjanja obstoječih privilegijev.

2 Aporia politike: nezmožnost univerzalne enakosti

»Če ljudje ne bi bili enaki, se ne bi mogli razumeti med seboj, ne bi mogli razumeti tistih, ki so živeli pred njimi, niti načrtovati prihodnosti; če ljudje ne bi bili različni ... ne bi potrebovali ne govora ne delovanja.«

– Hannah Arendt, 1958

Liberalna demokracija, katere temeljna ideja je bila vzpostavitev univerzalnih vrednot in pravic, v okviru katere je bil utemeljen normativni red, je bila tista politična perspektiva in obljuba, ki naj bi bila edina zmožna omogočiti pogoje enakosti in svobodnega življenja. Na prelomu 20. v 21. stoletje je postajalo vse bolj jasno, da liberalni demokraciji ni uspelo odpraviti različnih oblik marginalizacije, deprivilegiranosti, diskriminacije, nasilja in izključevanja različnih družbenih skupin. Razlogi za to so verjetno precej kompleksni, nedvomno pa jih je iskati v zmagi neoliberalizma kot edine družbenopolitične alternative. Da je bila ta Fukuyamova predpostavka vsaj v enem delu zmotna, kažejo sedanje vse bolj zaostrene geopolitične razmere, ki najbolj očitno »zrcalijo civilizacijski uspeh« zahodnih družb v vse bolj ekstremnih oblikah nasilja nad različnimi ranljivimi skupinami, hkrati pa se pojavljajo nove oblike ranljivosti, kjer vprašanje spola in diskurz o ženski zavzema osrednje mesto. Na drugi strani se zdi Fukuyamova (1992) trditev o *koncu zgodovine*² povsem točna, saj se upravičeno poraja vprašanje, kje, če sploh je možno, iskati politično alternativo. Večina feminističnih teoretičark in tudi teoretikov bi odgovorilo na to vprašanje precej enoznačno – najprej je treba razrešiti jedro problema, in ta sega globoko v zgodovino konstrukcije ženske kot »drugega spola«. Torej začeti je treba ravno tu, pri rekonstrukciji diskurza o ženski. Na drugi strani Agambnen (1998, str. 83) na to vprašanje odgovarja precej pesimistično: zanj rešitev ne more biti reartikulacija in rekonstrukcija obstoječih družbenih kategorij, današnja družba je namreč zreducirana na čisti

2 V devetdesetih letih je Fukuyama razglasil konec vseh ideologij (»konec zgodovine«) in o neizogibnosti dokončnega zmagozslavlja neoliberalizma kot najvišji obliki zavesti in končni stopnji človeškega razvoja.

»biološki obstoj«, kjer politično in družbeno nimata več mesta. V tem kontekstu smo v precejšnji zagati, kako sploh misliti emancipacijo in kako obravnavati transformacijski potencial katerekoli emancipatorne politike. Hannah Arendt (1958, str. 175) je protislovnost obstoječega družbenopolitičnega reda videla v temeljnem pogoju političnega, torej v nezmožnosti zahteve po univerzalnem, ki izhaja iz napetosti med enakostjo in razliko. Torej nezmožnost (absolutne) uveljavitve (družbene) enakosti je v samem jedru liberalne demokracije. Politični prostor je konstitutivno protisloven med univerzalno enakostjo in neodpravljlivo pluralnostjo, kar pomeni, da vsaka konkretna institucionalizacija enakosti nujno implicira tudi mehanizme diferenciacije (Arendt, 1973, str. 301), torej vzpostavi pogoje/zahteve po izključitvi. Enakost je *aporia*,³ imanentna politiki (Ranciere, 2005, str. 9): »Politika je dejavnost, katere načelo je enakost, enakost pa se spremeni v porazdelitev deležev skupnosti, vendar za ceno neke druge ... to je zadrega, lastna politiki.« Derrida (1978, 136) zagato oziroma aporijo političnega, ki pogojuje tako možnost kot meje razumevanja diskriminacije in ranljivosti ter njuno vseprisotnost v družbenopolitičnem – institucijah, sistemu, pravilih in praksah – misli kot imanentno sami konstrukciji zahodne filozofije, na kateri temelji celotna zahodna racionalnost, tj. *paradigmi Drugega*. Diskriminacija, izključevanje, marginalizacija izhajajo iz samega jedra konstrukcije identitete: identiteta se vzpostavlja z razliko, ki jo potrebuje in podreja hkrati, tako Levinas (1969, str. 39) »odnos z Drugim ni harmonična identifikacija, temveč razmerje do tistega, kar ostaja zunaj«. Ideja, da obstaja »drugi« oziroma »drugost«, je poenostavljeno pomenilo to, da je od takrat dalje misliti družbeno in politično pomenilo misliti *razliko*, to, kar je znotraj, in to, kar je iz tega izključeno. Prav v okviru te logike se je konstituirala ženska oziroma diskurz o ženski, ki je z učinkom biološke signifikacije kot »drugi spol« v poznih šestdesetih let prejšnjega stoletja sprožilo proces enega najradikalnejših emancipatornih gibanj za pravice žensk v zgodovini. V tem obdobju družbenega vrenja in razkrivanja sumničavosti do predpostavk, na katerih je bila utemeljena moderna družba, je bilo

3 *Aporija* (gr. *aporia*) poenostavljeno pomeni notranje protislovje. Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, dostopno na <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=aporija>) aporijo opredeljuje kot nerešljivo nasprotje pri logični sodbi; slovar Merriam-Webster pa kot izraz resničnega ali navideznega dvoma ali negotovosti, zlasti zaradi retoričnega učinka in predvsem kot radikalno protislovje v pomenu besedila ali teorije, ki se v dekonstrukciji obravnava kot neizogibno (Merriam-Webster, dostopno na: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/aporia>).

jasno, da je Habermasovo verjetje v možnost »dokončne« utemeljitve normativne podlage demokratičnega reda z demokratično konstituirano javno sfero popolna utopija. Postalo je vse bolj očitno, da liberalna demokracija predstavlja simbol izključevanja, nasilja in neenakosti in da je ključni element reproduciranja tega spol oziroma ženska. Ta je v tem inherentnem protislovju demokracije – med zahtevo po enakosti in diferenciaciji – kot ključna kategorija izpostavljena različnim oblikam ranljivosti in diskriminacije, torej je del tistih družbenih skupin, ki so vztrajno potisnjene na politično obrobje.

3 Ranljivost kot učinek oblasti

Medtem ko vključenosti ne določa »krog kreposti«, izključenost/marginalizacijo določa »izprijen« krog. Z drugimi besedami, vključenost v določene sfere, institucije, kontekste je le redko vezana na vključenost v druge sfere, kontekste, institucije, medtem, ko je izključenost iz ene sfere, institucije, konteksta v veliki večini primerov vezana na izključenost iz drugih sfer, institucij in kontekstov.

– Niklas Luhmann, 1982

Splošno napredovanje sodobnih družb po drugi svetovni vojni, zlasti od 60. let prejšnjega stoletja dalje, ki ga je zaznamovalo obdobje intenzivnih družbenopolitičnih bojev in artikulacije zahtev po svobodi (antirasistična, antikolonialna in LGBT-gibanja), obenem označuje tudi obdobje sistematičnega razkrivanja ter kritičnega obravnavanja diskriminacijskih praks, procesov marginalizacije in različnih oblik nasilja nad do tedaj nepriznanimi, nevidnimi ali (nasilno) utišanimi družbenimi skupinami. Posledica teh procesov je bila vrsta antidiskriminacijskih politik in politik enakih možnosti, ki so se oblikovale kot odgovor na pritiske različnih marginaliziranih, deprivilegiranih in nevidnih družbenih skupin.⁴

4 Kakšne posledice je imel padec komunističnih režimov po Evropi, antikomunistično gibanje, ki se je v 80. letih odrazilo v hegemoniji neoliberalnega kapitalizma, presega našo razpravo. Vendar je treba omeniti, da neoliberalizem postane v različnih različicah integralni del liberalnodemokratskih sistemov, s tem pa se je začela reartikulacija razumevanja svobode in enakosti v skladu z logiko »nevidne roke trga«, kar je imelo izjemne posledice na »politično alternativo«, ki je v ospredje postavljala enakost, kolektiviteto in družbeno dobro.

Kljub temu da so v tem obdobju koncepti, kot so diskriminacija, marginalizacija, deprivilegirano postali pomembni družbenopolitični problemi predvsem zaradi velikega intelektualnega in raziskovalnega interesa, so moderne tipologije, utemeljene na *binarni logiki* razumevanja stvarnosti, tj. ločnice, kot so avtonomija, razum, moški spol, telesna normalnost, heteroseksualnost, premoženje in bela barva kože (Foucault, 1977, str. 2009; Spivak, 1999; Stoler, 2002), ostale konstitutivni del demokratičnih sistemov (Foucault, 2009, 2003, 1977; Hindess, 2001) in njihovih normativnih okvirov. Na tej podlagi se je oblikovala figura »idealnega« političnega subjekta, ki ustreza določenim telesnim in mentalnim značilnostim, in v okviru teh so moderne demokracije določale pogoje vključenosti oziroma sistem izključevanja, tj. polnopravnega in sposobnega pripadnika (državljana) določene družbene skupnosti. V zgodovinskem razvoju pravic (političnih, socialnih, ekonomskih, kulturnih) se tako razkriva, da je bila samo manjšina tista, ki je bila resnični »polnopravni« subjekt (Hindess 2001). Zgodovinskim emancipatornim procesom, ki so prispevali k izboljšanju družbenega položaja različnih družbenih skupin in k širjenju področja vključenosti v različne družbene sfere, kljub temu ni uspelo odpraviti »izvorov« družbene neenakosti. Balibar (2004, str. 109–110) to nezmožnost pojasnjuje tako, da je neenakost »motor« ohranjanja sodobnih demokratičnih sistemov: »univerzalnost človekovih pravic je neločljiva od produkcije meja in izključitev, kar pomeni, da liberalna logika pravic in demokratična logika enakosti obstajata v trajni napetosti« (Mouffe, 2000, str. 4–5). Če nekoliko poenostavimo, brez izključevanja in omejevanja udejanjanja določenih (državljanskih) pravic ni demokratičnega odločanja, tudi če so pravice formalno enake za vse (Young, 2000, str. 54–55). Pri tem pa je »stopnja« vključenosti rezultat številnih družbenopolitičnih dejavnikov in življenjskih okoliščin posameznika. To temeljno protislovje demokratičnega procesa odločanja,⁵ kjer večina odloča o skupnem dobrem, odloča tudi o manjšini. Zelo na mestu se zdi Ranciereva (2005, str. 9) predpostavka o demokraciji kot inherentnem »nerazumevanju«, in sicer pravi takole: »Demokracija

5 Avtorica loči med dvema modeloma demokracije: deliberativni model demokracije, ki se sklicuje na republikanski ideal skupnega dobra in na tisto, kar ga loči od agregatnega modela demokracije kot seštevek interesov oziroma preferenc posameznikov (Young, 2000, str. 81). V realnosti gre za prepletanje obojega, zato ves čas uporabljamo enotni pojem – demokracija.

ni spor med nekom, ki reče belo, in nekom drugim, ki reče črno. Je spor med tistim, ki reče belo, in tistim, ki ravno tako reče belo, vendar s tem ne razume iste reči oziroma ne razume, da drugi pove isto z imenom belosti.« V tem dogodku, dogodku demokracije, se razkrije razkorak med formalno enakostjo in dejanskimi režimi neenakosti – »pravice človeka so pravice tistih, ki nimajo pravic« (Ranciere, 2006, str. 67). V skladu z demokratičnim, večinskim načelom so lahko zahteve manjšin razumljene zgolj kot partikularne, kot »posebni interes« in v tem smislu v neskladju s skupnim dobrim. Posledično so ženske, avtohtoni prebivalci, črnci, homoseksualci ali muslimani v vlogi deviantnih Drugih (Young, 2000, str. 81), njihove zahteve pa nelegitimne. V tem kontekstu binarna shema (mi/drugi), na kateri je utemeljena moderna tipologija, vzpostavlja pogoje za (legitimno) ohranjanje in vzdrževanje obstoječih družbenopolitičnih razmerij, praks in institucij.

3.1 Konstrukcija ranljivosti – ženska kot »Drugi« in potencialnost intersekcionalnosti

Človeštvo je moško in moški opredeljuje žensko ne po njej sami, temveč glede na sebe; ne obravnava je kot avtonomno bitje. (...) Ona se določa in razlikuje glede na moškega, ne on glede na njo; ona je nebitveno nasproti bistvenemu. On je Subjekt, on je Absolut – ona je Drugi.

– Simone de Beauvoir, 1949

Temeljna ideja intersekcionalnosti je identifikacija in razkrivanje multidimenzionalnih in različnih oblik in pogojev konstituiranja ranljivosti, torej kako so spol, rasa, invalidnost, razred in druge družbene kategorije neenakosti in nepravčnosti vzajemno pogojene. Gre za preučevanje in razkrivanje sistemov zatiranja (razmerij, ki so jih vzpostavili kolonializem, rasizem, seksizem in nacionalizem, kulturno-religiozni sistemi in geopolitična razmerja) in privilegijev. Ena izmed temeljnih binarnih družbenih kategorij, ki je vpisana v simbolni red ter se skozi družbene prakse kontinuirano reproducira kot naravna in samoumevna kategorija, je spol, tj. konstrukcija ženske. Ženska se v splošnem političnem, družbenem ali javnem diskurzu še vedno pojavlja, kot jo je mislil že Aristotel v

Generation of Animals (1949, str. 175) kot »deformiran moški«; to, kar je Simone de Beauvoir (v Antić Gaber, 2021, str. 72) poimenovala »nepopolno realizirana forma« oziroma »drugi spol«. S tem ni želela poudariti zgolj to, da se razmerje med spoloma od druge polovice 20. stoletja ni veliko spremenilo, temveč predvsem, da sta jezik (misel) in stvarnost (struktura) moška že sama po sebi ali, kot je to utemeljila Joan Acker (1990, str. 44): »Privilegiji in omejitve, izkoriščanje in nadzor, delovanje in čustva, pomeni in identitete so oblikovani skozi razliko med moškimi in ženskami oziroma maskuliniteto in feminilnostjo« – spol je učinek jezika samega. Zato je problematično govoriti o institucijah, družbenih in političnih praksah, pravnih normah ali političnih strategijah, ne da bi hkrati tematizirali logiko spola. Namreč spol se konstituira znotraj specifičnih diskurzivnih regularnosti, znotraj reda pravil in vzorcev, ki s kontingentnimi razmerji moči vzpostavljajo diferenciacije, hierarhije in režime resnice. Pravila, ki določajo žensko, nikakor niso nevtralna, temveč rezultat razmerja med vednostjo in oblastjo, v okviru katere se je moški vzpostavil kot implicitna norma (univerzalnosti). S pomočjo tako strukturiranih institucij, utrjenih notranjih struktur se kontinuirano producira in reproducira spolna neenakost in moška dominacija. Normalizacija spolne hierarhije, ki je učinek »enospolno opredeljene moči« (Antić-Gaber, 2021, str. 73), se z različnimi, navidezno meritokratskimi mehanizmi in praksami ne kaže samo kot reprodukcija hegemonске pozicije moškega spola, temveč vodi v naturalizacijo moškega diskurza, ki s tem pridobi status toposa – samoumevnega in neproblematičnega okvira, znotraj katerega se artikulirajo in legitimirajo družbeni odnosi.

Razumevanje ranljivosti žensk zahteva poglobljeno raziskavo, na podlagi katerih predpostavk se je spol konstituiral znotraj zahodne misli in kakšne so njegove pojavitve v različnih družbenih sferah. Ranljivost kot relacijski koncept pomeni razumeti, da lastnosti (kot je spol) posameznika ali skupine niso samoumevne/naravne, temveč so učinek zgodovinsko konstituiranih in strukturno pogojenih razmerij moči. Ranljivost ne označuje stanja, ki implicira na statičnost in nespremenljivost pogojev njegove pojavnosti, temveč gre za relacijsko konfiguracijo, ki nastaja na presečišču družbenih, političnih in ekonomskih struktur. Pri tem intersekcionalnost ob ustrezni aplikaciji, torej kot analitično-kritični okvir, lahko prispeva k razkrivanju omenjenih večplastnih in multiplih oblik ranljivosti ter različnih osi zatiranja,

marginalizacije, diskriminacije in privilegijev. Torej intersekcionalnost odpira prostor za razumevanje sokonstitutivnosti različnih družbenih kategorij.⁶ Kot poudarja Collins (2019, str. 41–44; str. 95–98) gre za kritično družbeno teorijo, ki analizira mrežo dominacij in je analitični teoretski model, ki omogoča »dešifriranje« mnogoterih, heterogenih in večdimenzionalnih »ranljivosti« (glej Collins, 2019; Wilson, 2013; Christoffersen, 2023; McWhorter, 2009; Mayeri, 2001).⁷

V tem smislu intersekcionalnost skuša preseči razumevanje spola kot homogene in univerzalne kategorije, vzpostavljene v okviru logike »drugega spola«, in naj bi destabilizirala vsak poskus tovrstnih esencijalizacij ženskosti, saj razkriva, da je izkušnja spola vedno že posredovana z drugimi osmi difference. Če spol ni ontološka danost, temveč performativni učinek normativnih praks (Butler, 1990, str. 25–34; 2004, str. 1–16), položaj žensk z različnimi »presečnimi« kategorijami – na primer z oviranostmi – ne predstavlja dodatne plasti ranljivosti, temveč specifično konfiguracijo družbenih razmerij, v katerih se spol in oviranost vzajemno konstituirata. Torej spol niti oviranost nista esencialni formi, temveč učinka normativnih, kulturnih in institucionalnih režimov (Thomson, 2002, str. 5–7; Tremain, 2005, str. 6–10), ki z modelom »normalnega telesa« določajo meje normalnega in deviantnega. Thomas (2007, str. 72–78) opozarja, da se izkušnje invalidnosti vedno artikulirajo v družbenih odnosih, vključno s spolno zaznamovanimi strukturami. Ženske z oviranostmi so konstituirane na presečišču več režimov izključevanja, ki delujejo hkrati na simbolni, materialni in institucionalni ravni. Njihova marginalizacija je sistemski učinek, ki privilegira določene oblike telesnosti, produktivnosti in subjektivitete (Garland-Thomson, 2002, str. 8–12; Thomas, 2007, str. 80–84).

6 Kot opozarja Crenshaw (1989, str. 149–152; 1991, str. 1245–1248), posamezniki niso zgolj seštevek identitet, temveč se njihove družbene pozicije oblikujejo na presečišču oblastnih struktur, ki delujejo simultano.

7 V splošnem smislu lahko proučevanje enakosti spolov in intersekcionalnosti klasificiramo v štiri kategorije: *proučevanje strukturnih dejavnikov*: stopnja socialno-ekonomskega razvoja, delež žensk z univerzitetno izobrazbo, delež zaposlenih žensk, in tudi specifično zaposlenih v določenih poklicnih skupinah, delež žensk v vodstvenih položajih; *proučevanje učinkov oblasti*: vpliv političnih institucij (volilni sistem, strankarski sistem itd.); vpliv zgodovinskega in širšega družbenopolitičnega konteksta (npr. demokratizacija); *proučevanje politične kulture*: politične vrednote (ideologija), vzorci in prakse, ki strukturirajo politični prostor; *proučevanje širšega kulturnega konteksta*: vpliv prevladujoče religije, vrednot in norm.

Čeprav so sodobne antidiskriminacijske politike razširile formalni okvir pravic, ostaja vprašanje, v kolikšni meri transformirajo pogoje produkcije neenakosti. Namreč, napetost med redistribucijo (odpravljanje materialnih neenakosti s socialnimi politikami) in priznanjem (kulturna oziroma simbolna enakost, ki se nanaša na odpravljanje statusne neenakosti) pogosto vodi v zgolj delne rešitve, ki ne posegajo v strukturne temelje neenakosti (Fraser, 2003, str. 36–40) ali pa jih celo poglobljajo. V tem kontekstu obstaja tveganje, da bo intersekcionalnost zreducirana na upravljanje različnosti, namesto da bi ohranila svojo kritično funkcijo. Prav z neoliberalizacijo, katere posledica je krčenje socialne države in individualizacija družbe, pa se odgovornost za ranljivost prenese v celoti na odgovornost in usodo posameznika (Brown, 2015, str. 38–44; str. 84–88). Z vzpostavitev pogojev »golega življenja« oziroma popolne depolitizacije družbenega se pogoji (presečnih) neenakosti še poglobljajo, kjer institucionalni mehanizmi funkcionirajo samo še kot ustvarjalci pogojev delovanja trga in ne kot sistem skrbi za kolektivno blaginjo. Analitična uporabnost intersekcionalnosti tako odpira temeljno vprašanje: ali lahko deluje kot resnično transformativni koncept, ki bo omogočil »paradigmatski prelom«, ali pa bo ostal ujet v okvirih, ki jih skuša preseči? Njen emancipatorni potencial je odvisen prav od tega, ali mu uspe vztrajati kot kritična praksa, ki ne le opisuje presečišča neenakosti, temveč posega v same pogoje njihovega nastajanja (Collins, 2019, str. 290–295; Rice idr., 2019). V tem smislu preseganje esencializacij ne pomeni zgolj razširitve obstoječih kategorij, temveč njihovo radikalno transformacijo – skupaj z družbenimi strukturami, ki jih producirajo.

4 Intersekcionalnost v javnih politikah EU

Presečišče spola z različnimi oviranostmi predstavlja izjemno pomemben analitično-empirični okvir za presojo, v kolikšni meri so politike EU zmožne preseči zgolj deskriptivno rabo intersekcionalnosti ter njeno dejansko uveljavitev kot metodološkega načela za oblikovanje javnih politik. Tema enakosti spolov je v evropskem političnem prostoru prisotna že v Rimski pogodbi (1957), ki je vzpostavila načelo enakega plačila za enako delo. V zadnjih desetletjih je bil zaznan napredek, sprva z uveljavljanjem strategije *gender mainstreaming*, ki predvideva integracijo enakosti spolov v vse faze oblikovanja politik.

S sprejemom Istanbulske konvencije pa se v politični diskurz bolj eksplicitno vključuje tudi pristop *intersekcionalnosti*, ki uvaja še kompleksnejšo obravnavo neenakosti ter ranljivosti na podlagi spola. Poleg zaznavnih sprememb v pristopu k oblikovanju javnih politik so redna poročila Evropske komisije ključni dokument za spremljanje napredka držav članic ter pomembno izhodišče za opozarjanje na odklone oziroma anomalije pri uresničevanju enakosti spolov. Sicer zelo omejen vidik na stanje enakosti spolov omogočajo tudi različni indeksi. Indeks enakosti spolov Evropskega inštituta za enakost spolov (EIGE)⁸ je pomemben kazalnik, na katerega se ponavadi predvsem oportuno sklicujejo tudi politični odločevalci. Sicer indeksi ostajajo precej pojasnjevalno enodimenzionalni, kljub temu pa omogočajo nek splošen vpogled v stanje razmerij moči v družbi. Ponavadi so tudi pomemben instrument za politične pritiske »od spodaj«. Obenem pa bi morali predstavljati jasen signal evropskim in nacionalnim političnim odločevalcem pri prihodnjem oblikovanju alternativnih rešitev in ukrepov. Podatki EIGE za leto 2024 opozarjajo na vztrajanje strukturnih neenakosti, predvsem na izrazite razlike med posameznimi področji, zlasti na področju porazdelitve moči in nasilja nad ženskami.⁹ To kaže na zelo omejeno pripravljenost političnih akterjev EU in izvajalcev evropskih standardov za njihovo sistemsko obravnavo, predvsem pa na resen obračun z intimnim in institucionaliziranim nasiljem nad ženskami.

Intersekcionalnost kot analitični in politični okvir naj bi v obstoječih razmerah omogočala bolj celovit pristop in oceno stanja na področju enakosti in v kolikšni meri je EU *policy* proces sposoben obravnavati probleme žensk in moških v njihovi različnosti. Glede na sodobno stanje na področju družbene enakosti, predvsem na

8 Indeks enakosti spolov EIGE. Dostopno na: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024>

9 Indeks EIGE meri enakost na šestih ključnih področjih (delo, denar, čas, znanje, moč in zdravje) ter dveh presečnih (nasilje in intersekcionalne neenakosti). Rezultati za 2024 (podatki so večinoma iz leta 2022) kažejo, da smo v EU s povprečjem 70 točk v primerjavi z letom 2013 za 15 točk izboljšali stanje enakosti spolov, kjer v absolutnih številkah 1 pomeni stanje popolne neenakosti in 100 stanje popolne enakosti. Slovenija je s povprečjem skupnih 70 točk v evropskem povprečju. Najvišje povprečje enakosti v EU je na področju zdravja (88,6; v letu 2013 je bil 90,1), najmanj pa na področju nasilja (31,9). Bistvena razlika je v kategoriji moči, kjer je v letu 2013 EU dosegla 38 točk, v letu 2024 pa je število malo nad povprečjem (59). Slovenija je na področju zdravja v povprečju EU s 86,9 točke, za presečno kategorijo nasilje za leto 2024 pa še ni podatkov.

področju enakosti med spoloma, bi bilo za oblikovalce javnih politik EU ključno upoštevati presečne dejavnike spola z drugimi neenakostmi in njihove različne učinke, ki postavljajo posameznika v specifičen položaj. Ob tem je ključna zavest in senzibilnost političnih odločevalcev in oblikovalcev javnih politik, da so usposobljeni prepoznati različne oblike neenakosti, ranljivosti in privilegijev. Lombardo in Rolandsen-Augustin (2016) intersekcionalnost opredelujeta kot ključen pristop za razkrivanje mnogoterih neenakosti in oblastnih struktur ter kot potencialno orodje za izboljšanje kakovosti javnih politik. Pri tem bi morali oblikovalci javnih politik zasledovati cilje preseganja poenostavljenih narativov in stigmatizacij, upoštevati kontekstualne vplive na neenakost in razmerja med njimi.¹⁰ Namreč gospodarska kriza leta 2008 je pokazala ravno na to, kako razredne strukture oziroma razredne neenakosti vplivajo na povezavo nasilja s spolom (glej Ferree, 2009, 2010; Lépinard, 2014, str. 125; Mügge in De Jong, 2013).¹¹

Kljub temu številni avtorji (Davis, 2020; Hancock, 2016; Kanai, 2021; Salem, 2018) opozarjajo, da je implementacija intersekcionalnosti omejena. Intersekcionalnost se pogosto reducira na formalno integracijo v EU dokumente in se uporablja kot retorično sredstvo, namesto da bi delovala kot temeljni analitični okvir, usmerjen v preoblikovanje razmerij moči. Opozarjajo, da je v izogib depolitizaciji izraza imperativno, intersekcionalnost zaščititi kot »temeljno načelo«, katerega cilj je družbena pravičnost in preseganje vseh oblik neenakosti

-
- 10 Poleg kompleksne razsežnosti in konstrukcije neenakosti je potrebna tudi vzporedna obravnavo različnih ravni – povezovanje med mikro ravno, ki jo določa posameznikova izkušnja; mezo ravno, ki se nanaša na politike in institucije EU ter držav članic in makro ravno, kjer gre za oblikovanje globalnih politik (Hankivsky, 2012; Hunting in Hankivsky, 2020).
 - 11 Ferree (2009, 2010) navaja, da so feministične in intersekcionalne analize pogosto pokazale na naslednje posledice gospodarske krize 2008: večja izpostavljenost brezposelnosti, revščini in ekonomski odvisnosti žensk iz nižjih razredov oziroma na prekarne delavke; varčevalna politika je oslabil socialne storitve in podporne mehanizme za žrtve nasilja; povečana ekonomska negotovost je imela velik vpliv tudi na povečanje nasilja v intimnopartnerskih odnosih. Lépinard (2014) ugotavlja, da se je nasilje nad ženskami v evropskem političnem diskurzu pogosto povezovalo z migracijami, islamom, etničnostjo in razredom, torej kot specifično kulturni problem, ne pa kot splošen problem patriarhalno strukturirane družbe. V času evropske migracijske krize je bila še bolj prisotna kompleksna problematika intersekcionalnosti spola, razreda, religije in etničnosti v precej togih, nereflektiranih, »racionaliziranih« političnih razpravah o nasilju, integraciji in državljanstvu.

(Bilge, 2013; Collins, 2019, Carastathis, 2016). Namesto celostne analize lokacij in struktur moči se interseksionalnost pogosto reducira na »vključujočo politiko raznolikosti« (Carastathis, 2016; Equinox, 2021, str. 20). Omenjene izzive lahko razumemo tudi kot posledico njene dolgotrajne prezrtosti, razlogi zanjo pa so v ohranjanju partikularnih interesov političnih elit v EU (Debusscher in Maes, 2024, str. 279; Christoffersen, 2022, str. 267). Šele s strategijo »Unije enakosti« se zdi, da se EU bolj eksplicitno zavezuje k njenemu vključevanju, vendar tudi tu ostaja napetost med deklarativno in resnično rabo koncepta evidentna. Kot opozarja Bilge (2013, str. 408; glej Salem, 2018), gre za »oportunistično uporabo interseksionalnosti« in njeno aktivno nevtralizacijo, kar je pravzaprav cilj sodobne (globalne) neoliberalne politike. Posledično interseksionalnost ostaja samo še »catch all« izraz, pri čemer se njen pomen, konceptualna jasnost in kritična ostrina (Jibrin in Salem, 2015, str. 9; Collins, 2019, str. 15) popolnoma razvrednoti.

Torej je v kontekstu oblikovanja javnih politik in njihovih posledic na življenje ljudi bistvenega pomena, kako oblikovalci javnih politik sploh razumejo oziroma interpretirajo interseksionalnost. Namreč interpretacija je ključna, ali bo neka politika res spodbujala in »materializirala« družbeno pravičnost ali pa bo še naprej omogočala prostor za reproduciranje neenakosti (Christoffersen, 2021, str. 573). Temeljna zahteva interseksionalnosti po obravnavi identitet kot vzajemno konstitutivnih in k preučevanju družbene neenakosti kot presečišču različnih strukturnih kontekstov in interpersonalnih vplivov (glej Mikulewicz idr., 2023, str. 2) je tisto, kar manjka sodobnim javnim politikam – tj. temeljno zavedanje, da različni dejavniki ustvarjajo različne položaje privilegijev in ranljivosti¹² ter ustrezno obravnavo vseh dejavnikov v vseh fazah *policy* procesa. Ključna ovira pri implementaciji interseksionalnosti ostaja vztrajanje političnih elit in pretežno »belih« nevladnih organizacij s sedežem v Bruslju, pri ohranjanju obstoječih interesov in struktur moči. Omejevanje participacije marginaliziranim skupinam v procesih odločanja ter selektivna reprezentacija njihovih interesov dodatno prispevata k reprodukciji neenakosti (Haastrup in Hagen, 2021; Debusscher in Maes, 2025; Narayanaswamy, 2016, str. 286). S tem ohranjajo in reproducirajo vse tisto, kar bi morale presegati.

12 Študija Nathalie Welfens, ki jo je izvedla na področju migracijske politike EU, pokaže ravno na to, kako kombinacija različnih dejavnikov (spol, starost, razred, etničnost, zdravje) ustvari specifične položaje ranljivosti (glej Welfens, 2020, str. 511).

5 Intersekcionalnost v političnih strategijah v EU in v Sloveniji: ženske z oviranostmi

Razvoj antidiskriminacijskih politik EU¹³ od začetka 21. stoletja kaže, da je bila problematika neenakosti sprva večinoma obravnavana po ločenih oseh diskriminacije. Čeprav so se že zgodaj pojavile politike in dokumenti, ki so obravnavali nasilje, spol, starost, razred ali etnično pripadnost je prevladovala logika dodajanja novih kategorij neenakosti k osnovni osi: posamezne oblike neenakosti so bile razumljene kot seštevki, ne pa kot elementi, ki se vzajemno pogotujejo oziroma se medsebojno konstituira. Šele postopoma se je v dokumentih EU začelo jasneje pojavljati zavedanje, da so položaji individuumov oblikovani na presečišču različnih strukturnih ter družbenopolitičnih dejavnikov in kontekstov. Pri tem je precej povedno, da so dokumenti in strategije EU, ki bolj eksplicitno vključujejo intersekcionalni vidik, večinoma vezani na področje migracijskih politik,¹⁴ vključevanja Romov¹⁵ in v precej manjšem obsegu na invalidnost, precej manj dosledno pa na področje nasilja na podlagi spola. To kaže na precejšnjo selektivnost in omejenost evropskega pristopa: intersekcionalnost je lažje prepoznana tam, kjer je mogoče govoriti o »večkratni (oziroma večplastni) ranljivosti« določenih skupin, veliko težje pa tam, kjer bi bilo treba neposredno odpreti vprašanje strukturnega nasilja, seksizma in institucionalnih razmerij moči.

Med prvimi dokumenti, ki jasneje izpostavijo povezavo med spolom, invalidnostjo in nasiljem, je Poročilo o invalidnih ženskah (*Report on Women with Disabilities*, A7-2013/0329, Evropski parlament, 2013b). Poročilo opozarja, da so invalidne ženske in dekleta posebej izpostavljene tveganju nasilja tako v zasebnem kot

- 13 Že Direktiva Sveta EU 2000(87/ES) z dne 27. novembra 2000 o splošnih okviri enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu (UL L 303, 2. 12. 2000) določa splošni okvir enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu, opredeljuje, da so »vsi razlogi za diskriminacijo in večkratna diskriminacija nezakoniti na vseh področjih življenja«.
- 14 Poročilo o nedokumentiranih migrantkah v EU/*Report on Undocumented Women Migrants in the EU* (A7-2014/0001, Evropski parlament, 2014a, str. 12) (spol s presečnimi kategorijami kot npr. etnična pripadnost, status državljanstva in razred).
- 15 Poročilo o vidikih spola v evropskem okviru nacionalnih strategij vključevanja Romov/*Report on Gender Aspects of the European Framework of National Roma Inclusion Strategies* (A7-2013/0349, Evropski parlament, 2013a) (spol s presečnimi kategorijami: starost, razred in etnična pripadnost).

institucionalnem okolju, in da se ta tveganja v patriarhalnih družbenih kontekstih še povečujejo. Predvsem je pomembno, da žensk z oviranostmi ne obravnava zgolj kot »dodatno kategorijo neenakosti«, temveč opozarja na specifičen družbeni položaj, ki nastaja na presečišču spola in invalidnosti. Kljub temu pa predlagane rešitve ostajajo pretežno »klasične«, omejene na podporne storitve, neformalne oblike usposabljanja in izobraževanja, ozaveščanja ter v smeri aktivnosti, ki bi izboljšale spremljanje in vodenje statističnih podatkov, ne obravnavajo pa sistemskih in strukturnih vzrokov neenakosti.

Podobno stanje je v obdobju po gospodarski krizi 2008, kjer pa se je ravno v luči krize pokazala nujnost po obravnavi povezave med spolom, nasiljem in ekonomskim položajem žensk.¹⁶ Poročilo o vplivu gospodarske krize na enakost spolov in pravice žensk (A7-2013/0048, Evropski parlament, 2013c) in Poročilo o revščini žensk v EU (A7-2011/0031, Evropski parlament, 2011b) opozarjata, da gospodarska kriza, varčevalni ukrepi in revščina povečujejo ranljivost žensk za nasilje, medtem ko se je hkrati ekstremno zmanjševalo dostop do javnih storitev in podpornih mehanizmov. Pomen obeh dokumentov je na eni strani ravno v prepoznavanju, da nasilja nad ženskami ni mogoče razumeti zunaj širšega ekonomskega in socialnega konteksta, obenem pa intersekcionalnost ostaja samo v obliki opisovanja razmer in opozarjanja, nikakor pa ni zamišljeno kot metodološko vodilo. Na področju nasilja je stanje še nekoliko bolj zamegljeno. Večinoma je nasilje obravnavano precej splošno, brez konkretne analize njegovih intersekcionalnih razsežnosti. Večina političnih dokumentov EU¹⁷ kaže velik razkorak med formalno

16 Presečnost spola v povezavi z razredom, revščino in gospodarstvom obravnavajo tudi: Poročilo o programu DAPHNE/*Report on the DAPHNE Programme* (A7-2012/0006, Evropski parlament, 2012a), ki izpostavlja povezavo med ekonomskim položajem žensk in socialno izključenostjo in nasiljem nad ženskami; Poročilo o prednostnih nalogah in osnutku novega okvira politike EU za boj proti nasilju nad ženskami/*Report on Priorities and Outline of a New EU Policy Framework to Fight Violence Against Women* (A7-2011/0065, Evropski parlament, 2011a). Poročilo navaja, da »gospodarska stiska pogosto vodi v pogostejše, nasilnejše in nevarnejše zlorabe; [...] študije so pokazale, da se nasilje nad ženskami okrepi, kadar moški zaradi gospodarske krize doživijo razselitev in razlastitev« (A7-2011/0065, Evropski parlament, 2011a, str. 5).

17 Neupoštevanje intersekcionalnega vidika: Poročilo o osnutku direktive o evropski odredbi o zaščiti/*Report on the Draft Directive on the European Protection Order* (A7-2010/0354, Evropski parlament, 2010a), Resolucija o prenehanju pohabljanja ženskih spolnih organov/*The Resolution on Ending Female Genital Mutilation*

ravnjo opredeljevanja in izvajanjem normativnih in političnih zavez v praksi. Intersekcionalnost je razumljena precej splošno brez jasne opredelitve, kako spol, invalidnost, razred, migrantski status ali etnična pripadnost součinkujejo pri nastajanju različnih oblik nasilja. Posledično intersekcionalnost ostaja na ravni fragmentarnega prepoznavanja posameznih ranljivosti, ni pa okvir za razumevanje razmerij moči, ki nasilje omogočajo in reproducirajo.

Evropska komisija (Evropska komisija 2020a; von der Leyen, 2019) se leta 2019 prvič izrecneje zaveže, da bo *intersekcionalni pristop temeljno presečno načelo* oblikovanja javnih politik v »Uniji enakosti«. ¹⁸ Sledili so številni politični dokumenti in zaveze EU, ¹⁹ ki so intersekcionalnost prepoznavali kot strateško in nujno načelo, po katerem je treba obravnavati in oblikovati vse nadaljnje ukrepe in strategije. Intersekcionalnost prvič postane del uradnega političnega jezika EU v bolj sistematičnem smislu. Vendar pa že sama struktura Unije enakosti na pet ločenih dokumentov jasno pokaže na temeljno protislovje (npr. Debusscher in Maes 2025): prednost ene osi

(2012/2684 (RSP), Evropski parlament, 2012b); Poročilo evropskega parlamenta o predlogu direktive Evropskega parlamenta in Sveta o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev (A7-2010/0348, Evropski parlament, 2010b) in Direktiva o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev/*Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and Protecting Its Victims* (2011/36/EU, 2011). V obdobju do leta 2015 se pomen in pripoznava multiple diskriminacije pojavlja samo v Poročilu s priporočili Komisiji za boj proti nasilju/*Report with Recommendations to the Commission on Combating Violence* (A7-2014/0075, Evropski parlament, 2014b).

- 18 Lombardo in Verloo (2009) in Verloo (2013) ugotavljata, da intersekcionalnost ni bila prednostna naloga vse do Evropske komisije Ursule von der Leyen. Prvo Sporočilo Komisije v skladu s to prioritarno agendo je bila Strategija enakosti spolov/*The Gender Equality Strategy 2020–2025* (Evropska komisija, 2020b). Nato so si sledili: Akcijski načrt EU za boj proti rasizmu/*EU Anti-Racism Action Plan 2020–2025* (Evropska komisija, 2020c), Strateški okvir EU za Rome za enakost, vključevanje in sodelovanje/*EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation 2020–2030* (Evropska komisija, 2020d), Strategija enakosti LGBTIQ/*LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025* (Evropska komisija, 2020e) in Strategija za pravice invalidov 2021–2030/*Strategy for the Rights of Persons with Disabilities* (Evropska komisija, 2021).
- 19 Med njimi so tri strategije oziroma programi za obdobje 2020–2025: Akcijski načrt EU za boj proti rasizmu/*EU Anti-Racism Action Plan 2020–2025*, Strategija za enakost spolov/*Gender Equality Strategy 2020–2025* ter Strategija za enakost lezbijk, gejev, biseksualcev, transseksualcev, interseksualcev in queerov (LGBTIQ)/lesbian, gay, bisexual, trans, intersex and queer (LGBTIQ) Equality Strategy 2020–2025.

neenakosti pred drugimi dejavniki neenakosti, kar je v nasprotju z bistvom intersekcionalne teorije. Njena implementacija ostaja tudi v Uniji enakosti deklarativna, s tem pa se oddaljuje od samega bistva intersekcionalnosti.

To je posebej razvidno v Strategiji za pravice invalidov 2021–2030, kjer je intersekcionalnost večinoma razumljena kot vprašanje »preseka identitet« (Evropska komisija, 2021; Debusscher in Maes, 2025), manj pa kot vprašanje delovanja struktur moči, ki neenakost proizvajajo. Strategija sicer prepozna, da so invalidne osebe, predvsem ženske, starejši in otroci, izpostavljeni večjemu tveganju nasilja in zlorab, vendar ne razvije jasnejše analize tega, kako ableizem, seksizem, ekonomska izključenost in drugi dejavniki skupaj oblikujejo položaj neenakosti. Podobno ostaja nejasno, kako naj bi politični ukrepi to presečnost dejansko obravnavali. Tudi ukrepi politik ostajajo znotraj že uveljavljenih praks (neformalnega) vključevanja opolnomočenja in participacije v obstoječe družbene in ekonomske okvire, namesto da bi posegli v same strukture oblasti.²⁰ To zelo jasno nakazuje, da se politične rešitve za doseganje enakosti še vedno iščejo in utemeljujejo znotraj obstoječih družbenih, političnih in ekonomskih struktur. Omejenost »Unije enakosti« je očitna, strategije večinoma ne pojasnijo, kako se različne neenakosti med seboj konstituira²¹jo, še manj pa se dotaknejo vprašanja odgovornosti za njihovo reprodukcijo. Intersekcionalnost v političnih strategijah EU zato pogosto deluje predvsem kot jezik vključevanja, ne pa kot kritični okvir za preoblikovanje razmerij moči.

Na mestu je tudi vprašanje odgovornosti za ustrezno izvajanje javnih politik. Ker je EU zgolj v položaju podpornega sistema članicam (Evropska komisija, 2021, str. 14), to neizogibno pomeni različne interpretacije in manipulacije ukrepov. »Diferenciran pristop« EU, ki zagotavlja, da je pri oblikovanju javnih politik treba upoštevati

20 Diskurz in ukrepi praviloma ostajajo nespremenjeni, na primer: invalide je potrebno »opolnomočiti, da polno sodelujejo in prispevajo k prehodu v vključujoče, zeleno in digitalno gospodarstvo in družbo ter v našo demokracijo« (Evropska komisija, 2021, str. 32); »opolnomočenje žensk« za sodelovanje v »modrem gospodarstvu« (Evropska komisija, 2020b).

21 Strategija EU o invalidnosti navaja, da »pomoč za zaposlovanje invalidov« in politike »vključujočega podjetništva«, ki so usmerjene na premalo zastopane skupine, kot so 'ženske, mladi in migranti, vključno z invalidi', ne da bi opredelila, kako se te kategorije med seboj križajo in konstituira²¹jo« (Evropska komisija, 2021, str. 14; Christoffersen, 2019).

različne kontekste in posebnosti držav članic (socialne, zgodovinske in kulturne), hkrati odpira manevrski prostor svojstveni interpretaciji in ne integracije interseksionalnosti v nacionalne politike. Tudi zbiranje t. i. interseksionalnih podatkov (Evropska komisija, 2020c, str. 16; 2020e, str. 22), s čemer bi prispevali k bolj doslednemu izvajanju EU priporočil v nacionalne javne politike, ni enotna zahteva vseh strateških dokumentov.²² Posledično ostaja integracija Unije enakosti omejen projekt, saj brez takšnih podatkov ne more zajeti resničnih življenjskih položajev posameznika v vsej njegovi kompleksnosti.

Interseksionalnost v političnih strategijah EU ostaja predvsem kot formalni okvir in retorična »tehnika«, medtem ko njeni analitično-kritični principi, ki bi se morali realizirati v javnih politikah, na vseh ravneh ostajajo zunaj resne obravnave. Implementacija ostaja omejena na bolj ali manj birokratske dodelave, korekcije in razširitve obstoječe antidiskriminacijske politike, utemeljene na klasičnih konceptih inkluzivnosti in upravljanja ranljivosti. Posledično taki pristopi in politične odločitve ne morejo voditi do resnih strukturnih sprememb, ki bi lahko bistveno zmanjšale neenakosti in izboljšale položaj ranljivih skupin. Sicer je interseksionalnost v sodobnih političnih strategijah EU, predvsem v okviru »Unije enakosti«, prepoznana kot pomembno načelo za večdimenzionalno obravnavanje družbenih neenakosti, vendar ostaja ta pomen samo na deklarativni ravni, resnične »nespremembe« pa v rokah obstoječih političnih elit.

6 Ženske z oviranostmi v nacionalnih strateških usmeritvah

Sodobni institucionalni okvir na področju enakosti in nediskriminacije v Sloveniji²³ je treba razumeti kot neposredno artikulacijo širšega evropskega pravno-političnega reda, v katerem se interseksionalnost pojavlja kot deklarativno prepoznano, vendar analitično in politično omejeno načelo. Čeprav slovenski zakonodajni okvir²⁴ uvaja širok na-

22 Ta ukrep iz »nejasnih« razlogov ni vključen v Strategijo EU o invalidnosti (Evropska komisija, 2020c, 16; 2020e, 22).

23 Slovenski institucionalni okvir je treba razumeti v specifičnem zgodovinskem kontekstu kot preplet socialistične dediščine in postsocialističnega obdobja, s prehodom na socialno-tržno gospodarstvo, liberalizacijo ter ideološko-politično pluralizacijo (Jogan, 2001; 2004; 2008; 2013; Antič-Gaber, 2016).

24 Zakonodajni okvir podrobneje obravnava poglavje 4.

bor varovalk za ranljive skupine z vidika njihovih osebnih okoliščin, vključno s spolom in invalidnostjo, formalno zagotavlja varstvo pred diskriminacijo, pa obstoječa zakonodaja praviloma ohranja fragmentiran pristop k obravnavi neenakosti, kar lahko razumemo tudi kot posledico »diferenciranega pristopa« EU. Kontinuiteta z evropskim okvirom je posebej razvidna na področju invalidnosti, kjer normativni okvir (*Zakon o izenačevanju možnosti invalidov*, ZIMI, 2010) ne prepozna presečnih dimenzij diskriminacije. Posledično intersekcionalnost kot analitični model ostaja zunaj oblikovanja politik oziroma se pojavlja zgolj kot deskriptivni okvir.

Podobna logika »politične praznosti« je razvidna tudi v dejanski institucionalizaciji mehanizmov za področje varovanja človekovih pravic in izvajanje antidiskriminacijskih politik. Čeprav institucije, ki so varuhi enakosti,²⁵ opravljajo pomembno funkcijo nadzornika stanja v družbi in tudi vsaj posredno vsakokratne oblasti, pa njihove kadrovske in materialne kapacitete kažejo na precej omejeno avtonomijo in tudi na ambivalenten odnos države do področja neenakosti in ranljivosti. Namreč, Poročilo Zagovornika iz leta 2024 opozarja na kršenje najbolj osnovnega principa, tj. zagotavljanja neodvisnosti Organa za enake možnosti. To lahko razumemo kot posredno izvajanje političnega pritiska in izrazito izpostavljenost oblastnim posegom na področje delovanja, kar zmanjšuje njihove zmožnosti za sistematično obravnavo kompleksnih oblik neenakosti.

V zadnjem obdobju so se sicer tudi v slovenskih nacionalnih strateških usmeritvah začeli pojavljati elementi intersekcionalnega pristopa, kar je predvsem treba razumeti v kontekstu pritiska in usmeritev mednarodnih institucij ter EU strategij in priporočil. *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030*²⁶ (Vlada Republike Slovenije, 2023) in *Aksijski program*

25 Za boj proti diskriminaciji na podlagi osebnih okoliščin sta zadolžena dva organa: Svet Vlade Republike Slovenije (Svet Vlade RS) za uresničevanje načela enakega obravnavanja in Zagovornik načela enakosti.

26 Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030 naj bi pri oblikovanju nacionalnih strateških usmeritev izhajala iz najnovejših priporočil mednarodnih institucij v zvezi s poročanjem o izvajanju konvencij in tudi ključnih temeljnih nacionalnih in evropskih dokumentov/strategij, in sicer: Unija enakosti: strategija za enakost spolov za obdobje 2020–2025 (EK); Strategija za enakost spolov 2018–2023 (Svet Evrope); Pekinška deklaracija in izhodišča za ukrepanje (ZN); Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (ZN); Agenda 2030 za trajnostni razvoj (ZN); Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju

za invalide 2022–2030²⁷ (Vlada Republike Slovenije, 2022) opozarjata na specifične položaje posameznih skupin, kot so ženske z invalidnostjo, ter na potrebo po upoštevanju različnih dejavnikov, ki vplivajo na njihovo družbeno vključenost. Razen deklarativnih zavez obeh dokumentov v praksi ni videti kakšnih inovativnejših ukrepov. Tako kot na ravni EU so tudi v slovenskem kontekstu politike usmerjene oziroma vidijo rešitve problema ranljivosti v okviru že obstoječih mehanizmov, predvsem z vključevanjem posameznikov v obstoječo družbeno in ekonomsko sfero. Pri tem se ranljivost reducira na vprašanje dostopne infrastrukture, zaposljivosti ali socialnega varstva (ženske obravnavajo predvsem v zvezi z nasiljem, osebe z oviranostmi pa v kontekstu premoščanja različnih, predvsem fizičnih ovir). Javne politike ostajajo v precej ustaljenih okvirih že obstoječega modela antidiskriminacijske politike (na primer aktivna politika zaposlovanja za zmanjšanje tveganja revščine in socialne izključenosti), pri čemer strukturni dejavniki neenakosti ostajajo neproblematizirani. Intersekcionalnost se tako reducira na instrument identifikacije »najbolj ranljivih«, ne pa na orodje za analizo in transformacijo pogojev, ki to ranljivost omogočajo. Kljub temu da empirične raziskave sicer opozarjajo na obstoj presečnih oblik diskriminacije, predvsem v primeru invalidnih žensk, ki se soočajo z večplastnimi oblikami neenakosti in povečanim tveganjem nasilja, pa je razkorak med normativnim in stvarnim ali med formalnim in dejanskim izvajanjem javne politike izjemen – še vedno pogojen z interesi vsakokratne politične oblasti, dominantne družbene skupine »prvega spola«.

nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima (Svet Evrope); Konvencija MOD št. 190 o odpravi nasilja in nadlegovanja v svetu dela (MOD); Akcijski načrt EU za enakost spolov (GAP III) za obdobje 2021–2025 (EK); Resolucija VS ZN 1325 in z njo povezane resolucije, ki skupaj tvorijo Agendo 1325 o ženskah, miru in varnosti (ZN); Sklepi Sveta o ženskah, miru in varnosti (2018 in 2022) ter Akcijski načrt EU za vprašanja žensk, miru in varnosti (2019) (EK). V skladu s *Konvencijo o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk* (CEDAW) se je Slovenija zavezala k sprejetju posebnih ukrepov za izboljšanje položaja zaposlovanjenih skupin žensk, kot so romske ženske, kmečke ženske, ženske z invalidnostmi, migrantke, begunke, starejše ženske in podobno. Dostopno na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=RESO132>

27 Akcijski program za invalide 2022–2030. Dostopno na: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/akcijski-program-za-invalide/>

7 Sklep

Pričujoča analiza nedvoumno razkriva, da identitetna politika ostaja temeljni diskurzivni okvir in hkrati ključno politično orodje pri oblikovanju sodobnih javnih politik, usmerjenih v obravnavo družbenih neenakosti in ranljivosti, tako na ravni EU kot tudi v slovenskem kontekstu. Kljub različnim poskusom politizacije problematike diskriminacije in ranljivosti, ki je predvsem s političnimi pritiski »od spodaj« rezultiral v širjenju področja pravic in odpravi določenih neenakosti različnim ranljivim skupinam, pa sodobnim demokratičnim sistemom ni uspelo ustrezno obravnavati različnih esencionalizacij in narativov, ki se kontinuirano reartikulirajo z različnimi diskriminatornimi praksami. Še več, najbolj zgodovinsko problematične tipologizacije in kategorizacije, kot so spol, etnična pripadnost in barva kože, ostajajo integralni del evropske in nacionalne javne politike. To kaže predvsem na pomanjkanje zavedanja o kompleksnih in večplastnih dejavnikih, ki vzpostavljajo različne oblike ranljivosti in privilegijev. V tem kontekstu je treba razumeti tudi »uspeh« interseksionalnosti kot sodobne analitično-kritične metode, katere cilj je predvsem dekonstrukcija identitetne politike, razgradnja esencionalizacij, utemeljenih v modernih tipologijah ranljivosti, in vzpostavitev družbene enakosti. Kljub temu da so interseksionalnost politični odločevalci prepoznali kot pomemben koncept za obravnavo multiplikih oblik ranljivosti, pa sodobne evropske javne politike (tudi slovenska) ostajajo ujete v logiko tradicionalnih tipologij in režimov vednosti. Iz evropskih strategij in političnih dokumentov, vključno z »Unija enakosti«, je razvidno, da interseksionalnost ostaja predvsem retorično »orodje«, pogosto instrumentalizirana, s čemer se omogoča ohranjanje obstoječih privilegijev dominantnih družbenih skupin in političnih elit. Posledično ranljivost in družbena neenakost ostaja v veliki meri individualizirana problematika, kar kaže predvsem, v kolikšni meri in na kakšen način je interseksionalnost dejansko implementirana v javne politike. Vsi evropski in nacionalni politični dokumenti in strategije – brez bistvenih razlik glede na obliko in subjekt ranljivosti, kar velja tudi in predvsem za ženske z oviranostmi – kažejo na deklarativno prepoznavo interseksionalnosti, vendar *policy* ukrepi ostajajo omejeni na bolj ali manj birokratske dodelave, korekcije in razširitve obstoječe antidiskriminacijske politike. V skladu s tem so ključni politični ukrepi, usmerjeni v regulacijo, inkluzivnost in

normalizacijo nekaterih oblik ranljivosti, ne pa v dejansko spremembo, ki bi se lotila neenakosti pri njenem izvoru. Čeprav obstaja sicer precej omejen konceptualni napredek pri prepoznavanju različnih presečnosti tudi na področju spola in invalidnosti, pa politične rešitve s »klasičnimi« rešitvami ne posegajo v globlje v strukture neenakosti in ranljivosti. Torej je ključni izziv za sodobne javne politike predvsem kritičen premislek esencialnih družbenih kategorij in tipologij/klasifikacij – kjer sta spol in konstrukcija ženske osrednja kategorija – v okviru katerih se šele razkrije relacijska in strukturna pogojevanost neenakosti. Šele v takih pogojih nastane (z)možnost politike, da »razreši lastno aporijo«, tj. imanentno protislovje med enakostjo in pravico in posledično javne politike brez reproduciranja obstoječih oblik dominacije in vzpostavljanja novih oblik in razredov ranljivosti.

Viri in Literatura

- Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender and Society*, 4(2), 139–158.
- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Antić Gaber, M. (2016). Javno mnenje in vrednote enakosti spolov ali o rahljanju moške dominacije v politiki. *Teorija in praksa*, (53)129–147, 253.
- Antić Gaber, M. (2021). Ženske, izobrazba in družbena moč: dolga pot do vrhov akademskega polja. V *Ustvarjalke v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (str. 71–79). Ljubljana: Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci.
- Aristotel (1949). *Generation of Animals*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition* (2nd ed.). Chicago: University Of Chicago Press.
- Arendt, H. (1973). *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Bilge, S. (2013). Intersectionality Undone. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 10(2), 405–424.
- Balibar, É. (2004). *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Beauvoir de, S. (1949). *The Second Sex*. New York: Vintage Books.
- Brown, W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

- Carastathis, A. (2016). *Intersectionality: Origins, contestations, horizons*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Christoffersen, A. (2019). Are We All 'Baskets of Characteristics?' Intersectional Slippages and the Displacement of Race in English and Scottish Equality Policy. V JS. Jordan-Zachery & O. Hankivsky (ur.), *V The Palgrave Handbook of Intersectionality in Public Policy* (str. 705–731). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Christoffersen, A. (2021). The Politics of Intersectional Practice: Competing Concepts of Intersectionality. *Policy and Politics*, 49(4), 573–593.
- Christoffersen, A. (2022). Developments in the Appropriation of Intersectionality by White Feminism in European Policy. *European Journal of Politics and Gender*, 5(2), 267–269.
- Christoffersen, A. (2023) Applying Intersectionality in Policy and Practice: Unseating the Dominance of Gender in Responding to Social Inequalities. *Sozialpolitik.ch*. Pridobljeno 2025 s <https://doi.org/10.18753/2297-8224-4030>
- Collins, P. H. (2019). *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham, NC: Duke University Press.
- Crenshaw, K. (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *University of Chicago Legal Forum*, (1), 139–167.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity, Politics and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43 (6), 1241–1299.
- Davis, K. (2020). Who Owns Intersectionality? Some Reflections on Feminist Debates on How Theories Travel. *European Journal of Women's Studies*, 27(2), 113–127.
- Debusscher, P., & Maes, E. L. (2025). The European Union-Intersectionality Framework: Unpacking Intersectionality in the 'Union of Equality' Agenda. *Political Studies Review*, 23(1), 276–296. Pridobljeno 2025 s <https://doi.org/10.1177/14789299241242343>
- Derrida, J. (1978). *Writing and Difference*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Equinox (2021). *Towards Gender Justice: Rethinking EU Gender Equality Policy from an Intersectional Perspective*. Equinox – Initiative for Racial Justice. Sheffield: Equinox.
- Evropska komisija (2020a). *Izjava: Unija enakosti – prvo leto ukrepov in dosežkov / Statement, Union of Equality: The First Year of Actions and Achievements*. Brussels: European Commission.
- Evropska komisija. (2020b). *Strategija za enakost spolov 2020–2025 / Gender Equality Strategy 2020–2025*.
- Evropska komisija. (2020c). *Akcijski načrt EU za boj proti rasizmu 2020–2025 / EU Anti-Racism Action Plan 2020–2025*.

- Evropska komisija. (2020d). *Strateški okvir EU za Rome za enakost, vključevanje in sodelovanje 2020–2030 / EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation 2020–2030*.
- Evropska komisija. (2020e). *Strategija za enakost lezbijk, gejev, biseksualcev, transspolnih, interpolnih in queer oseb LGBTIQ 2020–2025 / LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025*.
- Evropska komisija. (2021). *Strategija za pravice invalidov 2021–2030 / Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030*.
- Evropska komisija (2021). *Sporočilo evropske komisije, evropskemu parlamentu, svetu, evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij*. Pridobljeno 2025 s https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2021/04/European-Strategy-2021-2030_EN.pdf
- Evropski parlament. (2010a). *Poročilo o osnutku direktive o evropski odredbi o zaščiti / Report on the Draft Directive on the European Protection Order (A7-2010/0354)*.
- Evropski parlament. (2010b). *Poročilo Evropskega parlamenta o predlogu direktive Evropskega parlamenta in Sveta o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev / Report on the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings, and Protecting Victims (A7-2010/0348)*.
- Evropski parlament. (2011a). *Poročilo o prednostnih nalogah in osnutku novega okvira politike EU za boj proti nasilju nad ženskami / Report on Priorities and Outline of a New EU Policy Framework to Fight Violence Against Women (A7-2011/0065)*.
- Evropski parlament. (2011b). *Poročilo o revščini žensk v EU / Report on Women and Poverty in the European Union (A7-2011/0031)*.
- Evropski parlament. (2012a). *Poročilo o programu DAPHNE / Report on the DAPHNE Programme (A7-2012/0006)*.
- Evropski parlament. (2012b). *Resolucija o prenehanju pobabljanja ženskih spolnih organov / Resolution on Ending Female Genital Mutilation (2012/2684(RSP))*.
- Evropski parlament. (2013a). *Poročilo o vidikih spola v evropskem okviru nacionalnih strategij vključevanja Romov / Report on Gender Aspects of the European Framework of National Roma Inclusion Strategies (A7-2013/0349)*.
- Evropski parlament. (2013b). *Poročilo o invalidnih ženskah / Report on Women with Disabilities (A7-2013/0329)*.
- Evropski parlament. (2013c). *Poročilo o vplivu gospodarske krize na enakost spolov in pravice žensk / Report on the Impact of the Economic Crisis on Gender Equality and Women's Rights (A7-2013/0048)*.
- Evropski parlament. (2014a). *Poročilo o nedokumentiranih migrantkah v EU / Report on Undocumented Women Migrants in the European Union (A7-2014/0001, str. 12)*.

- Evropski parlament. (2014b). *Poročilo s priporočili Komisiji za boj proti nasilju / Report with Recommendations to the Commission on Combating Violence Against Women* (A7-2014/0075).
- Evropski parlament in Svet Evropske unije. (2011). *Direktiva o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev / Directive on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and Protecting its Victims* (2011/36/EU).
- Ferree, M. M. (2009). Inequality, intersectionality and the politics of discourse: Framing feminist alliances, V Lombardo, E., Meier, P. & Verloo, M. (ur.), *V The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking* (str. 86–104). London: Routledge.
- Ferree, M. M. (2010). Filling the glass: Gender perspectives on families. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 420–439.
- Fraser, N. (2003). "Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation." V Nancy Fraser in Axel Honneth (ur.), *V Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange* (str. 7–109). London: Verso.
- Garland-Thomson, R. (2002). "Integrating Disability, Transforming Feminist Theory." *NWSA Journal*, 14 (3), 1–32.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: the birth of the prison*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980). *The confession of the flesh*. V C. Gordon (ur.), *V Power/Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*, (str. 194–228). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (2003). *Society must be defended: Lectures at The College de France 1975–76*. London: Penguin.
- Foucault, M. (2009). *Security, Territory, and Population: lectures at the College de France 1977–1978*. New York: Picador USA.
- Haastrup, T., & Hagen J. J. (2021). Racial Hierarchies of Knowledge Production in the Women, Peace and Security Agenda. *Critical Studies on Security*, 9(1), 27–30.
- Hancock, A. (2016). *Intersectionality: An Intellectual History*. Oxford: Oxford University Press.
- Hankivsky, O. (2012). *An Intersectionality-Based Policy Analysis Framework*. Vancouver, BC, Canada: Institute for Intersectionality Research and Policy, Simon Fraser University.
- Hindess, B. (2001). The Liberal Government of Unfreedom. *Alternatives*, 26(2), 93.
- Hunting, G., & Hankivsky, O. (2020). Cautioning against the co-optation of intersectionality in gender mainstreaming. *Journal of International Development*, 32(3), 430–436.

- Jibrin, R. & Salem, S. (2015). Revisiting Intersectionality: Reflections on Theory and Praxis. *Transcripts: An Interdisciplinary Journal in the Humanities and Sciences*, 5, 7–24.
- Jogan, M. (2001). *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Znanstvena knjižnica.
- Jogan, M. (2004). »Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe«. V Brina Malnar in Ivan Bernik (ur.), *V S Slovenkami in Slovenci na štiri oči* (str. 265–286). Ljubljana: FDV, IDV, CJM.
- Jogan, M. (2008). »Rekatolizacija slovenske družbe«. *Teorija in praksa*, 45(1–2), 28–52.
- Jogan, M. (2013). »Družbena (ne)enakost spolov v slovenski postsocialistični zavesti«. *Teorija in praksa*, 41(1, 2), 5–38.
- Kanai, A. (2021). Intersectionality in Digital Feminist Knowledge Cultures: The Practices and Politics of a Travelling Theory. *Feminist Theory*, 22(4), 518–535.
- Lépinard, E. (2014). Impossible intersectionality? French feminists and the struggle for inclusion. *Politics & Gender*, 10(1), 124–130.
- Levinas, E. (1969). *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. Duquesne: University Press.
- Lombardo, E., & Verloo, M. (2009). Institutionalizing Intersectionality in the European Union? *International Feminist Journal of Politics*, 11(4), 478–495.
- Lombardo, E., & Rolandsen-Augustin, L. (2016). Intersectionality in European Union policymaking: the case of gender-based violence. *Politics*, 36(4), 364–373.
- Luhmann, N. (1982). *The differentiation of society*. New York: Columbia University Press.
- Mayeri, S. (2001). "A Common Fate of Discrimination": Race-Gender Analogies in Legal and Historical Perspective. *Yale Law Journal*, 110(6), 1045–1087.
- Mbembe, A. (2019). *Necropolitics*. Durham, NC: Duke University Press.
- McWhorter, L. (2009). *Racism and Sexual Oppression in Anglo-America: A Genealogy*. Bloomington: Indiana University Press.
- Mikulewicz, M., Caretta, M. A., Sultana, F., & Crawford, N. J. W. (2023). Intersectionality & Climate Justice: A call for synergy in climate change scholarship. *Environmental Politics*, 32(7), 1275–1286.
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London/New York: Verso.
- Mügge, L., & De Jong, S. (2013). Intersectionalizing European politics: Bridging gender and ethnicity. *Politics, Groups, and Identities*, 1(3), 380–389.
- Narayanaswamy, L. (2016). Whose feminism counts? Gender(ed) knowledge and professionalization in development. *Third World Quarterly*, 37(12), 2156–2175.
- Rancière, J. (2005). *Nerazumevanje. Politika in filozofija*. Ljubljana: ZRC SAZU.

- Rancière, J. (2006). *Hatred of democracy*. London/New York: Verso.
- Rice, C., Harrison, E., & Friedman, M. (2019). Doing Justice to Intersectionality in Research. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, 19(6), 409–420.
- Rimska pogodba. (1957). *Treaty Establishing the European Economic Community (Treaty of Rome)*. Rim, 25. marec 1957.
- Salem, S. (2018). Intersectionality and Its Discontents: Intersectionality as Traveling Theory. *European Journal of Women's Studies*, 25(4), 403–418.
- Spivak, G. C. (1999). *A critique of postcolonial reason: toward a history of the vanishing present*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Stoler, A. L. (2002). *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule*. Berkeley: University of California Press.
- Svet Evropske unije. (2000). *Direktiva Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu* (UL L 303, 2. 12. 2000, str. 16–22).
- Thomas, C. (2007). *Sociologies of Disability and Illness: Contested Ideas in Disability Studies and Medical Sociology*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Thomson, R. G. (2002). "Integrating Disability, Transforming Feminist Theory." *NWSA Journal*, 14 (3), 1–32.
- Tremain, S. (2005). *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Verloo, M. (2013). Intersectional and cross-movement politics and policies: Reflections on current practices and debates. *Signs*, 38(4), 893–915.
- Vlada Republike Slovenije. (2022). *Akcijski program za invalide 2022–2030 (API 2022–2030)*.
- Vlada Republike Slovenije. (2023). *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030 (ReNPEMŽM23–30)*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- von der Leyen, U. (2019). A Union that strives for more. My agenda for Europe. *Political guidelines for the next European Commission 2019–2024*. Pridobljeno 2025 s <https://data.europa.eu/doi/10.2775/018127> Accessed 20 marec 2025
- Welfens, N. (2020). Protecting Refugees Inside, Protecting Borders Abroad? Gender in the EU's Responses to the 'Refugee Crisis'. *Political Studies Review*, 18(3), 378–392.
- Wilson, A. R. (2013). *Situating Intersectionality: Politics, Policy, and Power (The Politics of Intersectionality)*. New York: Palgrave Macmillan.
- Young, I. M. (2000). *Inclusion and democracy*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Zagovornik načela enakosti (2024). *Redno letno poročilo*. Pridobljeno 2025 s https://zagovornik.si/wp-content/uploads/2022/08/Redno-letno-porocilo-2019_splet-1.pdf
- Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI) (2010). Ur. l. RS, 94/2010, 50/2014, 32/2017, 95/2024.